

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Ігнатовська Р. В.

У контексті процесів демократизації і гуманізації сучасного суспільства, розбудови правової держави в Україні суттєво посилюються вимоги до підготовки компетентних правознавців, від яких очікується не тільки високий рівень інтелектуального розвитку, моральна зрілість, але й сформованість професійної самосвідомості. У зв'язку з цим вивчення професійної самосвідомості майбутніх юристів є одним із актуальних завдань сучасної професійної педагогіки.

Психологічні дослідження свідчать, що професія впливає на сприйняття і розуміння особистістю світу і себе у цьому світі (Є. Климов, Ю. Кулюткін, С. Тарасов та ін.). Професіонали, як правило, сприймають себе і навколишній світ крізь призму своєї професії. На думку психологів, світ професії є груповим інваріантом суб'єктивного ставлення людини до світу і невід'ємною складовою суб'єктивного образу світу у професіоналів. Люди, що сприймають свою професію як спосіб життя, відображають об'єктивну реальність і себе відповідно до досвіду професійної діяльності. Дослідження учених А. Маркової, Т. Миронової, Л. Мітіної та інших доводять, що існує зв'язок між сформованістю професійної самосвідомості і успішністю професіонала незалежно від виду професійної діяльності.

Проблема розвитку і формування професійної самосвідомості неодноразово розглядалася різними авторами (В. Галузяк, Є. Климов, А. Маркова, Т. Миронова, Л. Мітіна, О. Пряжнікова та ін.). Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених вивченню самосвідомості особистості, особливості становлення професійної самосвідомості майбутніх юристів з'ясовані недостатньо. Потребують уточнення, зокрема, структурні компоненти, критерії і показники сформованості професійної самосвідомості майбутніх юристів.

На думку більшості дослідників (О. Васильєва, В. Галузяк, В. Козієв, Л. Мітіна та ін.), професійна самосвідомість має характер установки особистості на себе в професійно-трудої сфері. Як будь-яка інша установка, професійна самосвідомість містить когнітивний, афективний і поведінковий компоненти (Я-розуміння, Я-ставлення, Я-поведінка). Зокрема, Є. Єфремов у структурі професійної самосвідомості виокремлює складові, які характеризують когнітивний, афективний, поведінковий рівні і процеси професійної ідентифікації як ключові механізми інтеграції «професійного Я» [3].

Визначаючи структуру професійної самосвідомості майбутніх фахівців, доцільно орієнтуватися на позицію дослідників (І. Вачков,

В. Галузяк, Л. Мітіна, О. Пряжнікова та ін.), котрі виокремлюють у структурі цього феномену три взаємопов'язані компоненти, що характеризують різні аспекти ставлення особистості до себе як до суб'єкта професійної діяльності: когнітивний, афективний і поведінковий. Когнітивний компонент репрезентує комплекс уявлень майбутніх фахівців про себе як про суб'єктів професійної діяльності, професійно важливі якості та власну відповідність вимогам професії. Афективний компонент містить кілька видів емоційних ставлень: до системи своїх професійних дій; до системи міжособистісних відносин у сфері професійної діяльності; до своїх професійних якостей і в цілому до своєї особистості. Поведінковий компонент професійної самосвідомості характеризується готовністю до саморегуляції діяльності та поведінки відповідно до змісту професійного Я-образу та професійної самооцінки.

Як свідчить огляд психологічних і педагогічних джерел, найбільшу увагу дослідників привертає когнітивний компонент професійної самосвідомості, дещо меншу – емоційний. Найменш дослідженим залишається поведінковий аспект професійної самосвідомості. Причому перші два компоненти часто розглядаються окремо від поведінкового.

Когнітивна складова, що розуміється як знання або уявлення особистості про себе, Я-розуміння, виступає пріоритетною під час вивчення професійної самосвідомості. Вона відіграє важливу роль в обумовленні саморозвитку особистості у професійній діяльності, а її динаміка відображає особливості процесу професіоналізації і є одним з критеріїв його успішності [6]. До складу когнітивного компонента професійної самосвідомості відносять уявлення про наявність і вираженість в особистості професійно важливих якостей, а також про процес, результат, предмет, умови, засоби, оплату праці, норми, правила, моделі професії, що виступають еталоном для усвідомлення людиною власних якостей [4; 5].

До когнітивного компонента включають не лише уявлення про свої професійно релевантні якості, але й професійну самоефективність (впевненість індивіда в тому, що він здатний демонструвати таку поведінку, яка дозволить йому досягти бажаного результату в професії), уявлення про професійні орієнтації (уявлення про свої здібності, ціннісні орієнтації, мотиви, потреби, що стосуються розвитку у професійній діяльності), уявлення про кар'єру і працю (потреби у побудові кар'єри, кар'єрні цілі і стратегії, наявність схильності до управління своєю кар'єрою, а також виявлення критеріїв успішної кар'єри) [7].

Під емоційним (афективним) компонентом професійної самосвідомості розуміють професійну самооцінку, тобто оцінку особистістю себе як професіонала. Окремі дослідники до цього компонента відносять також відчуття суб'єктом професійної

затребуваності (суб'єктивне ставлення особистості до себе як до «значущої для Інших») [9].

Емоційний аспект професійної самосвідомості фахівця полягає в певному ставленні не просто до себе як особистості, а як до носія різних професійно важливих якостей. Такими якостями можуть бути: професійні здібності, теоретична і практична компетентність, особисті професійно значущі якості, професійна ефективність. Позитивна Я-концепція, довіра до себе, самооцінка на основі власних критеріїв є важливим показником особистісної і професійної зрілості фахівців [1].

Поведінковий компонент професійної самосвідомості визначається як сукупність дій і установок щодо особистості та її професійного становлення. Він безпосередньо формується на основі когнітивного і емоційного компонентів. Поведінковий компонент представлений стратегіями побудови професійної кар'єри і є специфічною системою дій, призначених для адаптації або розвитку кар'єри і особистості в ній.

До змісту поведінкового компонента професійної самосвідомості відносять також:

1. Професійне самовизначення як формування професійних цілей, програм, планів і перспективи в кар'єрі. Професійне самовизначення полягає в пошуку співвідношень між різними зовнішніми і внутрішніми реаліями в процесі діяльності. Результатом такого пошуку є знаходження життєвого сенсу професійної діяльності.

2. Професійну позицію як сукупний підсумок професійної саморегуляції та самовизначення. Професійна позиція є стійкою системою ставлень, що виражає самооцінку індивіда, його рівень домагань, мотивованість діяльності і розуміння свого призначення. Професійна позиція суб'єкта діяльності виступає як сукупна детермінанта його професійної активності [3].

Отже, узагальнення наявних підходів до аналізу структури професійної самосвідомості фахівців різного профілю дає підстави виокремити в складі професійної самосвідомості майбутніх юристів три компоненти: пізнавальний, емоційний і поведінковий. Вказані компоненти відображають різні аспекти професійної самосвідомості майбутніх юристів: усвідомлення особливостей, характеристик професійної діяльності й власної відповідності її вимогам, позитивне ставлення до майбутньої професії, прийняття її цінностей і стандартів, стійкість професійних намірів, сформованість мотивації навчально-пізнавальної і навчально-професійної діяльності, прагнення до оволодіння професійними знаннями й уміннями, сформованість потреби в професійному самовдосконаленні. Розвиток професійної самосвідомості майбутніх юристів знаходить інтегральне вираження в рівні сформованості кожного компонента. Високий рівень розвитку

професійної самосвідомості, адекватна і стійка «Я-концепція» у комплексі з адекватним образом професійної діяльності забезпечують конструктивну професійну поведінку, що дозволяє фахівцям успішно долати проблеми особистісно-професійного становлення.

Професійна самосвідомість містить уявлення особистості про себе як про члена певної професійної спільноти, носія професійної культури, зокрема певних професійних норм, правил і традицій. Серед цих уявлень є також характеристики людини, які визначають успішність її діяльності: професійно важливі якості, індивідуально-психологічні властивості і ставлення особистості. До індивідуально-психологічних належать різноманітні властивості особистості: сенсорні, перцептивні, атенційні, мнемічні, розумові, мовленнєві, емоційні, вольові, моторні, комунікативні. Ставлення особистості містять: ставлення до професії; до себе як до суб'єкта діяльності; до інших людей (колеги, керівництва); до об'єкта праці; до предмета праці; до засобів праці; до умов праці.

Отже, пізнавальний аспект професійної самосвідомості майбутніх юристів характеризується знаннями про майбутню професійну діяльність, уявленнями про себе як суб'єкта цієї діяльності, інтегрованістю образу «Я-професіонал» в загальну «Я-концепцію» особистості. В емоційному аспекті професійна самосвідомість – це емоційне ставлення до себе, модальність і адекватність професійної самооцінки. Поведінковий аспект характеризується наявністю мотиву професійної самоактуалізації, прагнення до професійного саморозвитку. Виконуючи функції детермінації і регуляції навчально-професійної діяльності, спонукання до професійного самовдосконалення, професійна самосвідомість виступає важливим внутрішнім чинником успішності професійного становлення майбутніх юристів.

Взявши за основу підхід до розуміння структури професійної самосвідомості, обґрунтований В. Галузяком [2], ми визначаємо три критерії сформованості професійної самосвідомості майбутніх юристів: інформаційний, оцінний і регулятивний. Інформаційний критерій відображає комплекс уявлень майбутніх юристів про себе як про суб'єктів професійної діяльності; оцінний – ставлення до себе як до фахівця й самооцінка рівня своєї професійної компетентності; регуляційний – схильність діяти відповідно до професійного Я-образу і самооцінки, активність навчально-професійної діяльності і професійного самовдосконалення. Кожен критерій конкретизується у комплексі показників, які дають змогу оцінити рівень розвитку відповідних аспектів професійної самосвідомості майбутніх фахівців юридичного профілю.

Показниками інформаційного критерію сформованості професійної самосвідомості майбутніх юристів є: обізнаність з характеристиками, специфікою, функціями і завданнями професійної діяльності, її

соціальною важливістю; знання про професійно важливі якості фахівця відповідного профілю; усвідомлення себе суб'єктом професійної діяльності; адекватність уявлень про образ професіонала та власну відповідність йому; розуміння цінностей, норм і стандартів професії; уявлення про перспективи професійної самореалізації.

Показники оцінного критерію професійної самосвідомості майбутніх юристів є: професійна самооцінка; задоволеність обраною професією; інтерес і схильність до професійної діяльності; ставлення до професійної підготовки; мотивація навчально-професійної діяльності.

Показники регуляційного критерію професійної самосвідомості майбутніх юристів є: очікування щодо власної успішності в сфері професійної діяльності; пізнавальна активність у процесі професійної підготовки; зорієнтованість на оволодіння професійними вміннями і навичками під час виробничої практики та науково-дослідної діяльності; інтенсивність зусиль, спрямованих на професійне самовдосконалення; стабільність професійних планів і намірів.

Список використаних джерел

1. Галузяк В. М. Особистісна зрілість як психолого-педагогічне поняття / В. М. Галузяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 25. – Вінниця, 2007. – С. 353 – 360.
2. Галузяк В. М. Розвиток професійної самосвідомості студентів вищих навчальних закладів: Монографія / В. М. Галузяк, К.В. Добровольська. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. – 256 с.
3. Ефремов Е.Г. Особенности формирования профессионального самосознания на различных стадиях профессионального обучения: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Ефремов Евгений Георгиевич – Томск, 2000. – 186с.
4. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: «Знание», 1996. – 308с.
5. Миронова Т.Л. Структура и развитие профессионального самосознания: автореф. дисс. на соискание науч. степени докт. психол. наук: 19.00.03 «Психология труда; инженерная психология» / Т.Л. Миронова. – М., 1999. – 44 с.
6. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя / Л.М. Митина. – М.: Флинта, 1998. – 200 с.
7. Риккель А.М. Профессиональная Я-концепция и профессиональная идентичность в структуре самосознания личности. Часть 2 / А.М. Риккель [Электронный ресурс] // Психологические исследования: электрон. науч. журн. – 2011. – №3(17). – Режим доступа: <http://psystudy.ru/index.php/num/2011n3-17/486-rikel17.html>
8. Сафонова Т.В. Методологическая подготовка курсантов высшего авиационного училища: контекстный подход: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 / Сафонова Татьяна Владимировна. – Ульяновск, 2007. – 220 с.
9. Харитоновна Е.В. Опросник «Профессиональная востребованность личности» (ПВЛ): методич. руководство / Е. В. Харитоновна, Б. А. Ясько. – Краснодар: КубГУ, 2009. – 40 с.